

Hantverk förr och nu

Skotillverkning i teori och praktik

Häftet i serien behandlar:

Bronsgjutning

Engelska glosor rörande äldre Husbyggnation

Garvning

Hornbearbetning

Keramik

Korgflätning

Musikinstrument

Skotillverkning

Författare: Sten Hansson och Peter Ross
Grafisk form & produktion: Danny Bengtsson
© Bilder: Fotevikens Museums Bildarkiv
© Fotevikens Museum 2011

Skotillverkning

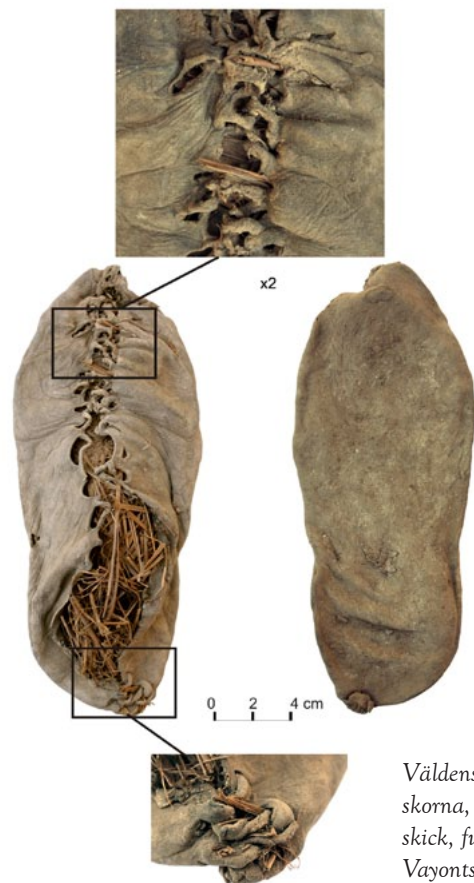

HISTORIK

Utifrån den stora mängd utslitna skor som har framkommit från utgrävningar i vikingatida städer i Norden har man kunnat fastställa att alla, hög som låg, man som kvinna, vuxen som barn, hade skor på fötterna. Man har inte kunnat se några skillnader mellan herr-, dam- och barnskor, även om skomodet i sig växlade över tid. Man

bar samma skor på sommaren som på vintern och för att skydda sig mot kylan vintertid bar man extra sockor eller stoppade halm i skorna som isolering.

Trots idogt lappande och lagande var skor under vikingatiden en förbrukningsvara som snabbt slets ut – en vikingatida skos livslängd var endast omkring sex månader! I vissa fall har, den korta livslängden till trots, utsmyckningar i form av ornamentering och dekorativa kantband förekommit på skorna och man kan anta att dessa skor bars av de mer välbeställda i samhället.

Väldens äldsta kända läderskor, Areni-1 skorna, ca 5,500 år gamla och i utmärkt skick, funna 2008 i Areni-1 grottorna i Vayots Dzor provinsen, Armenien.

Merparten av de vikingatida skorna tillverkades av ko- eller kalvskinn och i vissa fall använde man också getskinn. Många vikingatida skor gjordes av ett enda stycke, men en del tillverkades också av flera olika delar där sömmarna syddes ihop med lintråd eller någon annan typ av tvinnad växtfiber. Det första fyndet av en sådan sko påträffades vid utgrävningar av Osebergsskeppet där en stövel av getskinn med påsydd sula, som avslutades i en spets både fram och bak, hittades. Just avslutningen av sulan i en spets baktill är ett vanligt drag som ofta uppträder på den vikingatida skon. Skorna fästes i regel framtill med hjälp av snörning av någon form, men man använde sig även av olika typer av remmar.

Osebergsskeppet från vikingatiden hittades 1903 i en stor norsk gravhög på Osebergs gård i Vestfold, strax norr om Tönsberg vid Oslofjordens västra strand

I Lund har man funnit spår av garverier från vilka skomakare och andra hantverkare hämtade sina skinn. Där behandlades de råa skinnen för att bli mjukare och lättare att bearbeta. För att avlägsna hår- och köttrester lades skinnen i en lut bestående av aska eller kalk – använde man sig av kalk rengjorde man därefter skinnen med kogödsel. När skinnen sedan rensats, glättats och pressats påbörjades garvningen genom att skinnen placerades i vattenkar innehållande ek- eller tallbark. Garvningen var inte alltid problemfri och flertalet fynd har gjorts där lädret i sulorna har skiktats och varit av dålig kvalitet.

Den medeltida skon utgjordes av sula, bes (förklaras senare), ovanläder, hälkappa och olika förstärkningar. Sulornas form blev allt eftersom smalare vid hålfot och häl. Sulan var oftast tillverkad i ett stycke, men kunde också bestå av flera lager. Besen syddes in mellan sula och ovanläder, besen dyker upp bland fynden från 1100-talets senare hälft, den var från början bara 7-8 millimeter bred men blev successivt bredare. Ovanlädret bestod vanligtvis av ett enda stycke. Hälkappan ersatte den baktill spetsiga sulan från tidigt 1100-tal. Båda typerna förstärkte skons hälparti, även utsatta delar av skon såsom snör och fotöppning fick förstärkning.

Under medeltiden började man att använda snabelskor, under 1100-talet var det allmänt mode. Detta mode försvann under nästa århundrade, för att bli ett mode för främst överklassen under senare delen av 1300-talet, då snablarna på de förnämas skor blev extremt långa. Under medeltiden hade de flesta skotyperna spetsigt tåparti.

Dekorationer på skorna var ganska vanligt, de kunde vara dekorativa sömmar, skurna eller ristade mönster.

Det går att urskilja tre huvudperioder för olika skotyper. Under 1000-talet och fram till 1200-talet var remskor och remkängor dominerande. Slejf och sidsnörskor, stövlar förekommer också under 1200-talet. Under 1300-talet har skor och kängor oftast vristsnörning, spännen eller knäppslejfar.

Några tydliga skillnader mellan manliga och kvinnliga skor har man inte kunnat belägga. Barnens skotyper var samma som de vuxnas, men under 1300-talet blev det vanligare att mindre barn hade kängor eller stövlar.

Medeltidens skor var vändsydd, för att skydda de ömtåliga sömmarna mot slitage, när skon var färdigsydd blötes den och vändes rätt.

REMKÄNGA

I denna kurs skall vi sy en remkänga, vi använder oss av extra tjockt läder till sulan och ganska tjockt läder till ovanlädret. Till detta behöver vi:

Material: Tygbit på 50x50 cm, skinn, lintråd tre gånger utsträckta armlängder, en grövre tråd samt bivax.

Verktyg: Syl, böjda skinnålar och penna. Observera att man kan tillverka nålar själv. Ta då en mycket tunn ståltråd som tvinnas hårt. När du sedan kniper av den i spetsen pressas udden ihop och blir hållbar.

Vad gäller skinnet så kan det vara bra att veta att skinnet är mer töjbart på bredden än på längden. Studeras skinnet noga kan man se i vilken riktning håren har växt. När man sedan gör exempelvis sulor ska dessa göras i hårriktningen, båda åt samma håll. Även till ovanlädret så skall mallarna läggas åt samma håll på skinnet.

TILLVERKNING AV MÖNSTER

För att få ett mönster; rita först av den nakna foten på ett tygstycke ca 50x50 cm. Det är viktigt att underbenet är lodrätt.

Vik upp tygstycket på foten och rita av profilen på båda sidor av foten. Markera högsta punkten på framsidan, liksom främre senan, under ankeln och på sidan av hälsenan.

Rita en tydlig skoprofil, där du rundar av hälen. På skons översida framtill lägger man till några millimeter, som skall bli överlapp. Eftersom vi skall använda tjockt läder gör vi skon i flera delar (vilket är bäst eftersom man då kan använda tjockare läder i sulan), lägg till en bäge på sidostyckets stortåsida nertill.

Rita av fotsulan på nytt. Rita en skoform utanför med en kil baktill som på färdiga skon skall ersätta den avrundande hälen på sidostyckena. Lägg till några millimeters sömsmån runt om på sulan.

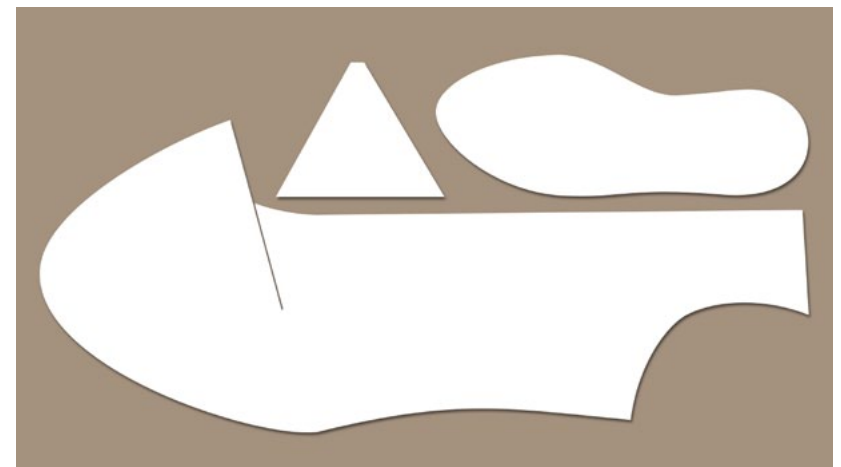
Klipp ut mönstret som sedan används till både höger och vänster sko, samt gör en ny inprovning på foten. Smärre justeringar kan bli nödvändiga.

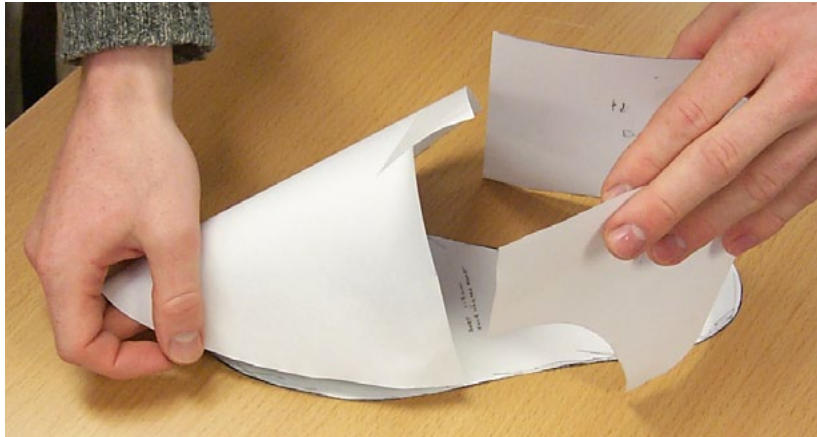
Ett antal hjälplinjer skall markeras nertill mot fotens undersida. Rakt under anklarna, på fotens utsida mitt för sidsömmen på insidan, Stortåns början, stortåns spets, mitten på skons spets, lilltå och punkt mellan denna och skons mitt.

Fäll ut tyget och rita av fotens form något utanför foten, markera samma hjälplinjer som på ovanlädret, rita också en spetsig häl. Denna spetsiga häl markeras också på ovanlädrets mall.

Hjälplinjerna används när man skall göra hål i sulan, då skall antalet hål mellan två hjälplinjer vara lika många som i ovanlädret.

Klipp ut de båda skomallsdelarna och för över dem på papper,

vilket är lättare att hantera och arkivera. Skriv alltid typ och storlek på pappersmönstret.

TILLSKÄRNING

Skär raka snitt i de delar av skon som inte ska ha sömmar, annars fasas kanten något. Håll kniven med pennfattning. Skär mot dig och vänd skinnet runt efter hand och håll hela tiden handen över stycket som ska användas. Genom att göra detta undviker man att skära i skon om handen slinter.

Skär ut sulorna, rita en linje 3 millimeter i på sulan. Skär en syränna med kniven längs linjen, vidga sedan rännan med ett järn.

Gör hål med en syl i syrännan med ca 4-5 millimeters avstånd,

men tryck inte igenom sylen, borrar igenom den. Sedan vänder man på sulan och vidgar hälen från baksidan. Ovanlädren och hälkilarna skärs ut, rispa lätt med sylen vid startpunkt och remhål. Lägg ovanlädrets startpunkt mot sulans och gör tre hål i ovanlädret med sulan som mall. Stick in en välwaxad lintråd genom de båda

startpunktshålen, tråden skall vara lika lång på båda sidor med en nål i varje ände. Ovanlädrets utsida skall ligga mot sulan. Sy hela tiden med båda nålarna växelvis. Nålen på sulans undersida sticks genom hål två, nålen på insidan sticks genom samma hål och ut, detta upprepas sedan på skons alla sömmar. Detta sätt att sy kallas skomakersöm. Drag åt ordentligt efter varje söm.

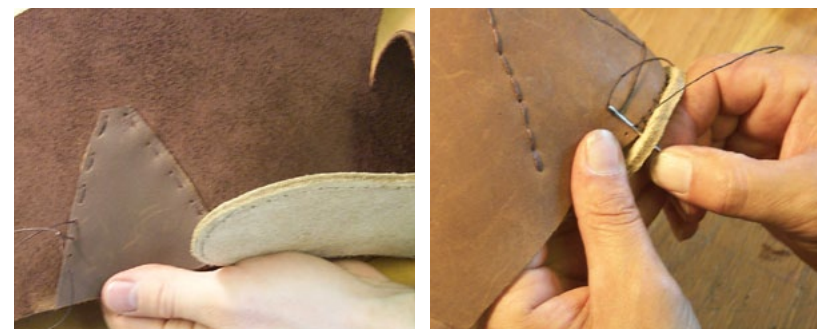
På tådelens insida som sys först, sy inte i sista hålet, från näst sista hålet sy tillbaka tre hål, gör en knut på insidan, banka den platt och sätter på en droppe kontaktlim. Därefter sy med ny tråd från startpunkten i motsatt riktning, för att lättare få spetsen jämn, tunnar man skinnet på insidan med ett verktyg som liknar en osthyvel i miniatyr där skäret är ett rakblad. Gör första hålet i ovanlädret lite längre ifrån än motsvarande hål i sulan. Tunna även ut skinnet på hälkappans underkant.

Vaxa tråden ofta under arbetets gång, vaxa också över den färdiga sömmen.

Gör aldrig mer än 3-4 hål i taget i ovanlädret.

Sy fast hälkappan på insidan med köttsida mot köttsida, innan sömmen mot sulan nått dit. Sätt fast den med några droppar klister. Lägg den sedan mot ett hårt underlag och borra sylen genom båda läderbitarna samtidigt, de båda stående sömmarna på hälkappan och där skon börjar gå från sulan upp mot vristen låter man sömmen böja en centimeter upp, för att skydda den mot förslitning.

Hälkappan sys med en nål i taget, eftersom man inte behöver dra åt på samma sätt som övriga sömmar.

När ovanlädret är sytt runt om och möter framdelen lämnas ett hål tomt, den mötande delen ligger ytterst och sys fast i detta hål. Gör hål för sömmen på den svängda ovanläderdelen som nu är kvar, vik den över vristen och håll den emot underliggande läder, gör hål i underlädret genom det yttersta lädrets hål. Avsluta alltid sömmarna med att sy tillbaka tre hål innan tråden knytes.

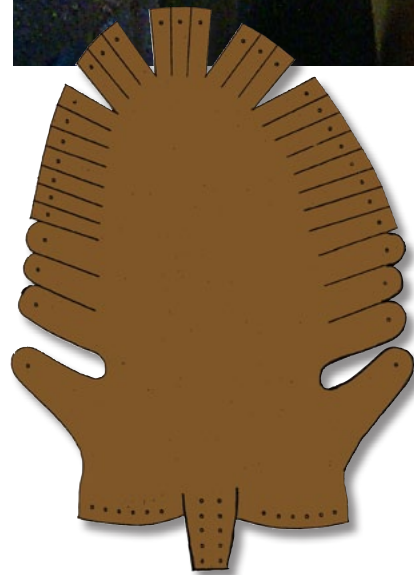
Skär ut remmarna av ovanläder material, de bör vara ca 4 millimeter breda.

Skär slutligen hålen till remmen enligt markeringarna.

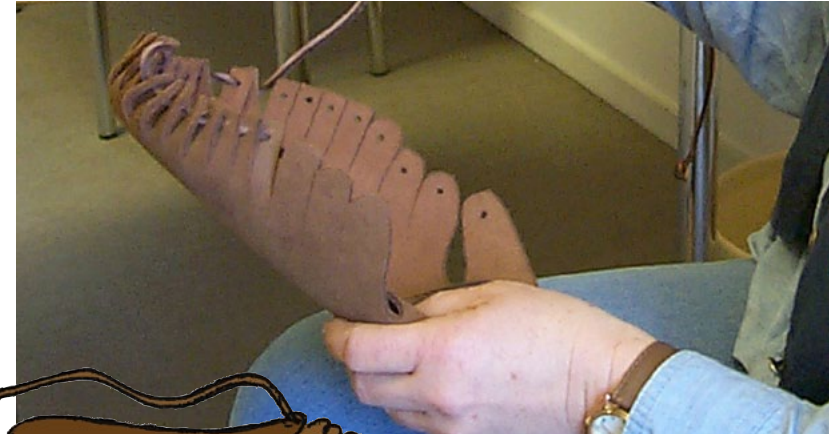
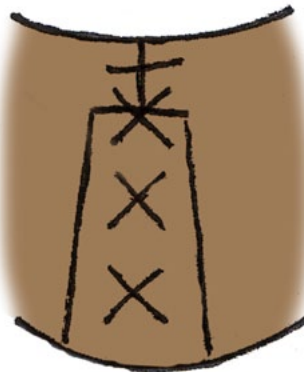

SANDALER FÖR SOMMARBRUK

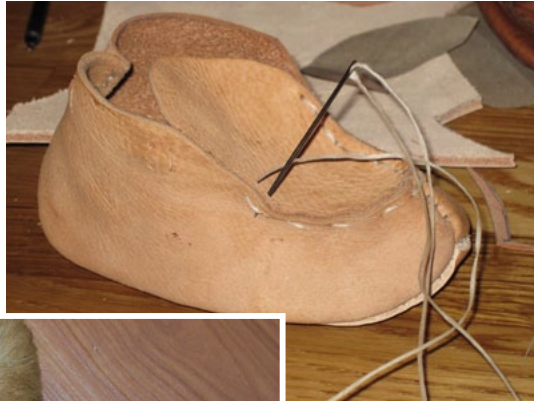
Överför mönstret till lädet, skär eller klipp ut. Klipp hålen på ovanlädret med håltång. Hålen vid hälen som skall sys göres med en syl. Avstånden mellan hålen bör vara ca 5 mm.

Hålen sys ihop med en läderrem, på vilken du knyter en knut i ena änden. Sy upp och ner så att sömmarna bildar korsstyggn.

I hålen på ovanlädret dras en läderrem som formar skon och håller ihop den.

Fotevikens museum är en kulturhistorisk satsning i Vellinge Kommun. Verksamheten bedrivs i form av en stiftelse. Huvudämne är marinarkeologisk forskning samt experimentell arkeologi inom hantverk, hus- och båtbygge med koncentration på vikinga- och medeltid.

Vikingastaden vid Foteviken är en mötesplats för vikingar från hela Europa. Det ligger vid stranden på halvön Hammarsnäs, längst ner på Sveriges sydvästra spets. Miljöerna innanför ringvallen består av hus från sen vikingatid. Här möter man smeden, husmor, garvaren, båt- och husbyggaren, keramikern, träsnidaren och bronsgjutaren. I vävstugan är man i full gång med att bearbeta den egna ullen med kardning, tovning, spinning, färgning och vävning.

Vikingastaden är en stor del av Fotevikens Museums pedagogiska och levandegörande kulturhistoriesatsning.

Den utåtriktade verksamheten vänder sig både mot skolorna och de besökande turisterna.

Genom vikingastadens miljöer och hantverksproduktion kan såväl barn som vuxna få ta del av livet i ett samhälle från sen vikingatid. En omfattande IT-verksamhet med produktion av CD-rom, video, hemsidor och trycksaker visar på museets framsynthet när det gäller spridande av kulturhistorisk information med hjälp av ny teknik.

På Fotevikens museum läggs stor vikt vid att bevara och åter skapa hantverket från medel- och vikingatiden.

I form av kurser behandlas olika tekniker som bronsgjutning, garvning, keramiktillverkning, läderarbeten, korgflätning m.m. Utlärandet baseras på gamla beprövade metoder.

Detta häfte är en del i en serie som beskriver olika hantverk. Det kan också fungera som en praktisk handledning.

info@foteviken.se

Här kan du boka guidningar och få offerter på olika arrangemang, beställa broschyrer etc.

Fotevikens Museum

Fotevikens Museum
Museivägen 24, 23691 Höllviken

Tel: +46(0)40-330807

Fax: +46(0)40-330819

museum@foteviken.se

www.foteviken.se

AmaProf

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden